
TIPASOJAN LUONTOPOLKU

HIETANEILIKKA
Sotkamon nimikkokukka

TIPASOJAN LUONTOPOLKU SOTKAMON TIPASOJALLA

Luontopolku sijaitsee kokonaisuudessaan Sotkamon suurella harjulla, joka on osa vielä suurempaa, Pohjois-Karjalasta Oulun seudulle ulottuvaa pitkittäisharjua. Pitkittäisharju rakentuu kiviä ja soraa sisältävästä ytimestä, jota peittävät hieta- ja hiekkakerrokset. Hienoin aines on huuhtoutunut harjun reunoille, jotka ovat kivettöminä parhaita peltomaita.

Tipasojan luontopolku on alueella, jonka pinnanmuodot ovat syntyneet paitsi jäätikköjoen kasaamina niin myös tuulen työnä. Kun jäätikkö sulii, niin ennen kasvillisuuden kehittymistä voimakkaat, pääosin etelän ja lännen väliset tuulet liikuttivat hiekkaa ja hietaa kasaten ne kumpuilevaksi dyynimaisemaksi. Koska muodostuvan harjun sisään jäi suuria jääkappaleita, niin sulaessaan niiden paikoille syntyi jyrkkärinteisiä suppia eli kuoppia, joiden pohjalle usein muodostui soita tai kirkkaita pohjavesilampia. Niiden pinnankorkeus vaihtelee alustan vedenpidätyskyvyn mukaan.

Edellä olevasta maisemahistoriasta johtuen maaperä on karua ja vettä läpäisevää, ja vain kuivuutta sietävä kasvillisuus on voinut vallata alueen jääkauden jälkeisen noin yhdeksän vuosituhannen aikana. Vain siellä, missä pohjavesi ylittää pintaan tai pinnan tuntumaan, on syntynyt soita joko metsämaan soistuessa tai vesien kasvaessa umpeen. Karu kasvillisuus näkyy alueella myös niukkana eläinlajistona. Vain harvat kasvit ja eläimet, jotka ovat juuri tällaiseen ympäristöön sopeutuneita, voivat esiintyä täällä runsaina.

Ihminen on jättänyt jälkensä alueelle jo kivikaudella. Sotkamon suurharjun päivänpuolirannoilta (=pohjoisrannoilta) on löydetty kivikautisia asuinpaikkoja ja esineitä. Honkajärven tuntumassa on tehty arkeologisia kaivauksia ainakin Putkonlahden rannalla. Räätäjärven Kiuluniemestä on löytynyt pronssikautinen koru, josta on saatu malli sotkamolaiselle kuntakorulle.

Uudemmasta ihmistoiminnasta kertovat muiden muassa hakkuut, polut ja tiet, hiekkakuopat ja tervahaudat. Osa Räätäkangasta on rauhoitettu harjijensuojelualueena. Tämän tarkoitus on muun muassa suojella maailman pohjoisinta hietaneilikan (*Dianthus arenarius*) kasvualuetta. Hietaneilikka on valittu Sotkamon kunnan nimikkokukaksi.

Luontopolku on edellä olevan perusteella varsin helppokulkuinen kaikilla säillä. Se sopii hyvin myös polkujuoksuun ja perheretkeilyyn. Rauhallisesti kävellen ja rasteilla pysähdellen aikaa polun kulkemiseen kuluu parisen tuntia. Noin 4 km pitkä polku on merkitty puihin maalatuilla sinisillä maalimerkeillä.

RASTIT. Numerot näkyvät kohteessa olevista tauluista.

1 . Dyynit eli lentohiekkakinokset

Lähes koko matkan ajan polun ympäristössä näkyy erikokoisia dyynejä. Niiden tuulenpuoleinen eli vastasivu (lounaan puolella) on loiva ja suojasivu jyrkkä. Rastin koillisen puolen suojasivulla on hienohiekkainen, käytössä oleva hiekanottopaikka, jossa näkee hiekan raekoon ja sen tasalaatuisuuden.

2. Maanalainen juuristokilpailu

Ankarin kilpailu kasvien ja sienten kesken käydään maahan kätkeytyvästä vedestä ja ravinteista. Tämän vuoksi suurten mäntyjen ympärillä on vyöhyke, jossa menestyvät vain jäkälät ja harvat sammalet. Parhaiten juuristokilpailu näkyy rastilla 7.

3. Kulttuurimaisema ja paljastunut hiekkatörmä

Paikoilleen asettunut, pääosin Savosta tullut maatalousväestö on asuttanut Tipasojan kylää jo 1600-luvun alkupuolelta saakka. Idässä Iso-Valkeisen takarannalla näkyvät Koivulahden ja Tapiolan pellot on raivattu harjun reunoille valuneille, ravinteisille, vettä ja ravinteita pidättäville hiesukoille.

Paljaana oleva hietikko on syntynyt, kun alapuolella oleva, tienrakennukseen tarvittu hiekkakuoppa entisöitiin. Samalla siinä tuhoutui suurehko, törmän suojassa pesivä törmäpääsky-yhdyskunta.

Hiekan rajalla kasvaa kanervisara, joka edustaa yhdessä hietaneilikan (*Dianthus arenarius*), tunturikurjenherneen (*Astragalus alpinus*), pikkutervakon (*Lychnis alpina*) ja harjumasmalon (*Anthyllis vulneraria* ssp. *fennica*) kanssa niitä harjun syntyäikojen ensimmäisiä ”mammuttiaron” kasveja, jotka ovat säilyneet vain tällaisten harjujen äärevissä paisterinteissä.

4. Selkätie

Tämä harju on ollut jo vuosituhansia eräänlainen valtatie. Sitä pitkin ovat vaeltaneet niin peurat, hirvet kuin ihmisetkin. Vielä ennen sotia käveltiin tätä tietä pitkin kirkkopyhille jopa Tipaksen perukoilta saakka. Rastin lähellä tien kupeella kasvaa lähekkäin kaksi nuorta, eri lajia olevaa koivua. Rauduskoivulla on teräväkärkiset ja selvästi hammaslaitaiset lehdet. Siitä tulee hyvä vasta, jonka voi sitoa taipuisammalla hieskoivun vesalla. Rastille näkyvät Suomen kansalliskukat kielot ja Kainuun maakuntakukat kanervat.

5. Ketunluola

Hiesuiset törmät ovat erinomaisia kettujen pesäpaikkoja, joissa myös supikoirat voivat asua. Luolan suuaukko näkyy vasemmalla olevan rinteen yläosassa.

6. Muuraushiekkamonttu

Harjuaines sopii hyvin rakentamiseen, koska se on routimatonta, lajittunutta maata. Tällä paikalla on muuraukseen sopivaa, tavanomaista hieman karkeampaa hiekkaa. Kuopan seinässä voi nähdä eri karkeusasteita edustavia veden lajittelemia hiekkakerroksia sekä pitkiä männyn juuria. Juuria on aikoinaan kiskottu maasta, ja lipeävedessä keittämisen jälkeen niistä on voitu punoa juurikoreja, nuottaköysiä ym.. P.S. Kuopan reunalle on tuotu peräkärryn jalan alustakiveksi vihreäkivilohkare. Vihreäkivi on valittu Kainuun maakuntakiveksi. Vuonna 2019 aloittava, Tipasojan kylän eteläosassa sijaitseva Taivaljärven hopeakaivos (oik. monimetallikaivos) on tällä vihreäkivivyöhykkeellä.

7. Telkkälammet

Tältä rastilta voit ihailla yhtä Sotkamon harjujen kirkkainta vettä. Sen kirkkaus johtuu siitä, että lampeen ei valu pintavesiä, ja vesi on pohjavettä, jossa planktoneliöiden määrä on niukkaravinteisuudesta johtuen varsin vähäinen.

Ympäristössä voi nähdä monenikäisiä metsiä, joita on käsitelty monella eri tavalla. Hiiltyneet, ikivanhat kannot kertovat muinaisista metsäpaloista. Metsäpeuran sarvenhankauspuut ja metsäpeuran sekä hirvien ulosteet ovat merkinä männiköttemme muista hyödyntäjistä.

8. Peuralammet

Nimi viittaa metsäpeuraan (*Rangifer tarandus ssp. fennicus*), jonka metsästys hävitti näiltä kankailta 1800-luvun puolimaissa. Metsäpeura palasi tänne idästä 2000-luvun taitteessa. Nämä Sotkamon harjukankaat ovat olleet sen jälkeen Kainuun metsäpeuran tärkein talvilaidunalue. Myös susi, ahma ja ilves ovat tulleet verottamaan metsäpeurakantaa.

Maatunut lastukasa (1950-luvulta?) taulun tuntumassa viittaa egyptinparruihin, joita veisteltiin raskailta piilukirveillä ohuehkoista mäntyranangoista. Parrut käytettiin egyptiläisten rakennusten runkomateriaaliksi.

9. Jäkälännosto

Näiden kankaiden keräilytuotteisiin on kuulunut aikoinaan muutaman vuosikymmenen ajan palleroporonjäkäliä (*Cladonia alpestris*). Tuota kaunista jäkälää kerättiin puulaatikoihin, joiden jätteitä on rastin vieressä. Kuivuttuaan jäkälälevyt pakattiin pahlavilatikoihin ja myytiin lähinnä Saksaan hautakoristeiksi.

Muita keräilytuotteita ovat olleet puolukka, mustikka, herkkutatti, kangasrousku ja korvasieni. Aiemmin on kerätty myös sianpuolukan versoja verkkojen värjäykseen.

10. Suo ja sen tuoksut

Tällä paikalla saattaa tuntea suon väkevän tuoksun. Se on peräisin pääasiassa suopursusta (Rhododendron palustre), mutta oman vivahteensa siihen antavat muutkin suokasvit kuten tupasniittyvilla, vaivero ja rahkasammalet. Tällä paikalla näkyy hyvin soistumisprosessin kulku, kun alava kangas soistuu. Avoin keskusta, tupasvillaneva on ehtinyt pisimmälle ollen vanhin ja paksuturpeisin osa suosta.

11. Tervahaudat

Kainuussa on poltettu tervaa kaupaksi eniten 1800-luvulla. Kummastakin rastin tuntumassa olevasta tervahaudasta lienee saatu pari venelastia eli noin 40-50 tynnyriä (a´ 125 litraa). Ontojoen Kurikkaperällä on halkaisijaltaan kaksi noin 20-metristä haudanpohjaa, joista on Samuli Paulaharjun mukaan saatu tervaa kummastakin 10 venelastia.

12. Pikku-Valkeinen.

Rasti on dyyniharjanteella, jonka eteläpuolen sivu on jäkälien vaalentama. Variksenmarja ja kanerva luonnehtivat kenttäkerrosta. Pohjoispuolen tummempi väri tulee tummista sammalista ja variksenmarjan seuraksi tulleista puolukasta ja suopursusta. Näin erilaiset valaistus- ja lämpöolot näkyvät tässä kasvipeitteessä. Kun tarkastelet isoja mäntyjä, näet kuinka männyllä on alin elävä oksa lähes poikkeuksetta etelän puolella. Se on parhaita maastokompasseja Suomessa.

Järven puolen jyrkässä rinteessä näet nykyisin varsin harvinaiseksi käyneen hongan tikankoloineen. Kainuussa kuollut mänty käy läpi seuraavat vaiheet, joiden nimet ovat: kuivetto (neulaset ruskeita), kelo (kaarna alkaa irtautua eli puu keloutuu) ja honka (kaarnaton, harmaantunut ja usein sileäpintainen).

TELKKÄLAMMEN LUONTOPOLULLE NÄKYVIÄ JA/TAI KUULUVIA ELIÖLAJEJA

Tässä luettelossa ovat vain ne lajit, jotka voi kohtuudella havaita kesäisenä, tuulettomana ja sateettomana päivänä näkemällä, kuulemalla tai jäljistä ja jätöksistä.

Nisäkkäät: Hirvi, metsäpeura, metsäkauris, susi, ahma, näätä, minkki, kärppä, lumikko, karhu, ilves, kettu, supikoira, jänis, orava, metsäpäästäinen, metsämyyrä. Pohjanlepakon voi nähdä iltahämärässä.

Linnut: kuikka, kaakkuri, joutsen, sinisorsa, tavi, telkkä, kalalokki, valkoviklo, liro, kuovi, pikkukuovi, pikkutylli, taivaanvuohi, kurki, metso, teeri, riekko, kanahaukka, varpushaukka, ampuhaukka, sinisuohaukka, suopöllö, varis, korppi, peippo, vihervarpunen, urpiainen, käpylintu, kivitasku, västäräkki, räkättirastas, kulorastas, käpytikka, palokärki, pajulintu, kirjosieppo, harmaasieppo, talitiainen, hömötiainen, leppälintu, käki, metsäkirvinen, tervapääsky...

Matelijat: sisilisko, kyy

Sammakkoeläimet: ruskosammakko, rupikonna

Selkärangattomia: monia muurahaislajeja, kaarnakuoriaisia, hietakiitäjä, sarvijaakko, tukkimiehentäi, hietapistiäinen ym. pistiäisiä, sinisiipiä, kangasperhonen, suruvaippa, sitruunaperhonen, korentoja, sääskiä, mäkäröitä, paarmoja, polttiaisia ym., ym....

Puut ja pensaat: mänty, kuusi, kataja, hies-, raudus- ja vaivaiskoivu, leppä, raita, haapa, ahopaju, kiiltopaju, harmaapaju, virpapaju.

Varvut: kanerva, puolukka, mustikka, sianpuolukka, variksenmarja, juolukka, suopursu, suokukka, vaivero, vanamo, riidenlieko, keltalieko.

Heinät ja ruohot: metsälauha, nurmirölli, lampaannata, niittynurmikka, hietakastikka, metsäkastikka, lapinkastikka, kanervisara, pallosara, tupasniittyvilla, maitohorsma, kultapiisku, kielo, mesimarja, lillukka, lakka, kangasmaitikka, metsätähti, metsäimarre, kangaskorte...

Sammalia: seinäsammal, kerrossammal, sulkasammal, korven karhunsammal, kankaan karhunsammal, kynsisammalia, tierasammal, kangasrahkasammal ja muita rahkasammalia, nuotiosammal...

Jäkäliä: pallero-, harmaa-, vihreä- ja hento poronjäkäliä, torvijäkäliä, karvejäkäliä, hirvenjäkäliä, tinajäkäliä...